

Διδάσκοντας Θουκυδίδη στο Γενικό Λύκειο

Αγάθη Γεωργιάδου, Διδάκτωρ Κλασικής Φιλολογίας
Πεντέλης 12, Μεταμόρφωση Αττικής 14452
agathig@otenet.gr

Περίληψη

Η εργασία αυτή εντάσσεται στη θεματική ενότητα των Π.Ε.Κ. «Διδακτική των επιμέρους μαθημάτων κατά βαθμίδα εκπαίδευσης» και αναφέρεται συγκεκριμένα στη διδακτική των Αρχαίων Ελλήνων Ιστοριογράφων στο Γενικό Λύκειο, εστιάζοντας στον Θουκυδίδη. Αρχικά, παρουσιάζονται οι γενικοί σκοποί της διδασκαλίας της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας και Γραμματείας (πρωτότυπο/μετάφραση), όπως καθορίζονται στα Δ.Ε.Π.Π.Σ. και Α.Π.Σ., και ακολουθούν δύο διδακτικά παραδείγματα από τον Θουκυδίδη: Περικλέους Επιτάφιος 2.40. 3-5 και Σικελικά 7.75. 6-7 από τη Γ' και Α' Γενικού Λυκείου αντίστοιχα. Μετά από μια εισαγωγή σχετική με τους στόχους διδασκαλίας του συγκεκριμένου μαθήματος, δίνεται μια ενδεικτική οργάνωση της διδακτικής πορείας και ακολουθεί σχέδιο μαθήματος για τις δύο ενότητες που εξετάζονται, το οποίο περιλαμβάνει τα εξής μέρη: Εισαγωγή-Παρουσίαση, Επεξεργασία/Ερμηνευτική προσέγγιση - Διακειμενική/Διαθεματική προσέγγιση και Αξιολόγηση.

1. ΣΚΟΠΟΙ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

1.1. Σκοποί:

Σύμφωνα με το Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών, η διδασκαλία της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας και Γραμματείας στοχεύει στην επίτευξη των γενικών μορφωτικών-ανθρωπιστικών σκοπών του μαθήματος μέσα από τη μελέτη αξιόλογων κειμένων της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας από το πρωτότυπο, αλλά και κειμένων από μετάφραση, τα οποία συμπληρώνουν και φωτίζουν σε βάθος τα κείμενα από το πρωτότυπο¹.

Στο πλαίσιο αυτής της ευρύτερης στοχοθεσίας, οι σκοποί της διδασκαλίας των Αρχαίων Ελλήνων Ιστοριογράφων (του Ξενοφώντα στην Α' Λυκείου και του

---

¹ Συγκεκριμένα, οι σκοποί του μαθήματος στα Δ.Ε.Π.Π.Σ. /Α.Π.Σ. (Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, ΥΠΕΠΘ., 2002), καθορίζονται ως εξής: «Με τη διδασκαλία κειμένων της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας και Γραμματείας επιδιώκεται οι μαθητές: Να γνωρίσουν την πνευματική δημιουργία των αρχαίων Ελλήνων, με την οποία συνδέεται άρρηκτα ο νεοελληνικός πολιτισμός και η οποία αποτέλεσε τη βάση για τη διαμόρφωση του ελληνορωμαϊκού και του δυτικοευρωπαϊκού πολιτισμού, γεγονός που επιβάλλει τη μελέτη της –όχι, όμως, και τη μυθοποίησή της. Να επικοινωνήσουν με περισσότερα κείμενα που προβάλλουν τη σπουδαιότητα του αρχαίου κόσμου, δηλαδή αντιπροσωπεύουν σημαντικές στιγμές της αρχαίας πολιτισμικής δραστηριότητας και περιλαμβάνουν τα κύρια σημεία για τη δημιουργία μιας εικόνας αυτού του κόσμου κατά το δυνατόν σφαιρικής (ως προς τα είδη και τους συγγραφείς, αλλά και ως προς τις ιδεολογικές τάσεις), ρεαλιστικής και ενδιαφέρουσας στο βαθμό που θα συνδέεται και με τη σύγχρονη ζωή και θα συμβαδίζει με τις ανάγκες του σημερινού νέου ανθρώπου. Να ανακαλύψουν και να εκτιμήσουν τη λογοτεχνική αξία των έργων των αρχαίων ελλήνων συγγραφέων κατά τη διδασκαλία τόσο από το πρωτότυπο, όσο και από μετάφραση, στο βαθμό που αυτή, με την ποιότητά της, διασώζει τους εκφραστικούς τρόπους του αρχαίου κειμένου και με τη σειρά της αποτελεί ένα νέο λογοτεχνικό κείμενο».

Θουκυδίδη στην Α' και Γ') διαμορφώνονται ως εξής: α) να γνωρίσουν οι μαθητές το έργο των αρχαίων Ελλήνων ιστορικών, β) να εξοικειωθούν με τη μέθοδό τους για την αναζήτηση της αλήθειας, γ) να γνωρίσουν τις αφηγηματικές τεχνικές που χρησιμοποιούν και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της γραφής τους, διασυνδέοντας με τον τρόπο αυτό την ιστοριογραφία με τη λογοτεχνία.

Ωστόσο, τα κείμενα που διδάσκονται στο σχολείο αποτελούν ψήγματα μόνο της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας, παρά την κοινή πεποίθηση ότι η μελέτη των κλασικών κειμένων ασκεί σημαντική ανθρωπιστική παιδευτική λειτουργία (Βερτσέτης 1997: 40). Υπάρχουν βέβαια τρόποι να εμπλουτίσουμε τη διδασκαλία μας αξιοποιώντας και άλλα κείμενα του ίδιου ή άλλων αρχαίων συγγραφέων, όπως και νεότερων, σύμφωνα και με τους σκοπούς του μαθήματος. Η διαθεματική προσέγγιση, προσφέρεται για συγκρίσεις και μπορεί να συμβάλει σε μια σφαιρικότερη κατανόηση του συστήματος των ιδεών, αξιών και αντιλήψεων του αρχαίου κόσμου συγκριτικά με τον σύγχρονο πολιτισμό².

1.2. Οργάνωση μαθήματος (Μέθοδος και ενδεικτική πορεία διδασκαλίας)

Η μέθοδος μελέτης των αρχαίων ελληνικών έργων είναι η **ερμηνευτική – κειμενοκεντρική**, που στηρίζεται στην αντίληψη ότι το κείμενο αποτελεί οργανικό όλον και επομένως η συνεξέταση μορφής και περιεχομένου αποτελεί βασική προϋπόθεση. Η ερμηνευτική μέθοδος ασχολείται με την ερμηνεία των κειμένων· είναι μέθοδος διείσδυσης και κατανόησης του κειμενικού περιεχομένου μέσα από τις γλωσσικές συνυποδηλώσεις. Αρχίζει από μια συνολική θεώρηση του κειμένου, προχωρεί στη διερεύνηση της δομής / μορφής και περιεχομένου και καταλήγει σε μια συνθετική εκτίμηση. Σε όλη αυτή τη διαδικασία είναι δυνατό να διαπλέκονται ποικίλες ερμηνευτικές θεωρίες και μέθοδοι (φορμαλιστική, σημειολογική, φαινομενολογική, ψυχαναλυτική, θεωρία της πρόσληψης κ.ά.), ανάλογα με το πού εστιάζεται το ερμηνευτικό ενδιαφέρον: στο ίδιο το κείμενο ή στον αναγνώστη. Στη διδακτική πράξη συνήθως επιλέγουμε συνδυασμό μεθόδων, ανάλογα με το κειμενικό είδος και σε συνάρτηση πάντοτε με τα ενδιαφέροντα και τις ανάγκες των εκάστοτε μαθητών μας.

Μια **ενδεικτική πορεία διδασκαλίας** περιλαμβάνει τις ακόλουθες φάσεις: Αρχικά συνδέουμε τη νέα ενότητα με τα προηγούμενα ή διεγείρουμε το ενδιαφέρον για τα επόμενα, εξαγγέλλοντας τους στόχους της νέας μάθησης. Ακολουθεί η ανάγνωση του κειμένου και ο εντοπισμός του βασικού θεματικού πυρήνα και των άλλων θεματικών κέντρων. Αν προσφέρεται το κείμενο, διακρίνουμε τις ενότητες δίνοντας ένα χαρακτηριστικό πλαγιότιτλο, τον οποίο μπορούμε να αναγράψουμε στον πίνακα. Στη συνέχεια επεξεργαζόμαστε το περιεχόμενο του κειμένου κατά ενότητες, αφού προηγηθεί λεξιλογική, μορφολογική και συντακτική εξομάλυνση, όπου υπάρχει εμφανής δυσκολία. Στη συντακτική εξομάλυνση είναι χρήσιμα τα

---

² Βλ. επίσης Τσάφος (2006:24-30), όπου με αφορμή τον *Επιτάφιο*, προτείνονται ποικίλα κείμενα για παράλληλη ανάγνωση και προέκταση του προβληματισμού στην εποχή μας και επισημαίνεται ότι «η συνανάγνωση και άλλων κειμένων, της ίδιας ή άλλων περιόδων, και κυρίως αποσπασμάτων από σύγχρονα έργα μας βοηθούν να αναδείξουμε τη δύναμη του κειμένου που προσεγγίζουμε» (Τσάφος, ό.π.:29).

διαγράμματα, τα οποία απλουστεύουν και διαφωτίζουν τη δομή του αρχαίου λόγου, όσο σύνθετος και αν είναι. Η μετάφραση σ' αυτό το σημείο εκ μέρους των μαθητών με τη διακριτική παρέμβαση του εκπαιδευτικού διευκολύνει το επόμενο στάδιο, που περιλαμβάνει την εις βάθος ερμηνευτική προσέγγιση, ώστε να προβληθούν και να συζητηθούν με τους μαθητές τα διαχρονικά στοιχεία του κειμένου. Ως δραστηριότητα για το σπίτι μπορούν να δοθούν παράλληλα κείμενα του ίδιου συγγραφέα ή άλλου, που εμπεδώνουν τη νέα μάθηση και συγχρόνως μεταφέρουν /προεκτείνουν τον προβληματισμό στην εποχή μας. Εναλλακτικά, δίνονται ασκήσεις που επικεντρώνουν την προσοχή στην ερμηνευτική διερεύνηση του περιεχομένου, στη λειτουργία των όρων μέσα στην πρόταση ή την περίοδο, στη σημασία λέξεων και εκφράσεων μέσα από συγκεκριμένα παραδείγματα κ.ά.

2. ΔΙΔΑΚΤΙΚΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ:

2.1. Θουκυδίδη Περικλέους Επιτάφιος 2.40. 3-5

«διαφερόντως γάρ δὴ καὶ τότε ἔχομεν ὥστε τολμᾶν τε οἱ αὐτοὶ μάλιστα καὶ περὶ ὧν ἐπιχειρήσομεν ἐκλογίζεσθαι· ὃ τοῖς ἄλλοις ἀμαθία μὲν θράσος, λογισμὸς δὲ ὄκνον φέρει, κράτιστοι δ' ἂν τὴν ψυχὴν δικαίως κριθεῖεν οἱ τὰ τε δεινὰ καὶ ἡδέα σαφέστατα γινώσκοντες καὶ διὰ ταῦτα μὴ ἀποτραπόμενοι ἐκ τῶν κινδύνων. Καὶ τὰ ἐς ἀρετὴν ἠναντιώμεθα τοῖς πολλοῖς· οὐ γὰρ πάσχοντες εὖ, ἀλλὰ δρῶντες κτώμεθα τοὺς φίλους. Βεβαιότερος δὲ ὁ δράσας τὴν χάριν ὥστε ὀφειλομένην δι' εὐνοίας ᾧ δέδωκε σῶζειν· ὁ δὲ ἀντοφείλων ἀμβλύτερος, εἰδὼς οὐκ ἐς χάριν, ἀλλ' ἐς ὀφείλημα τὴν ἀρετὴν ἀποδώσων. Καὶ μόνοι οὐ τοῦ ξυμφέροντος μᾶλλον λογισμῶ ἢ τῆς ἐλευθερίας τῶ πιστῶ ἀδεῶς τινα ὠφελοῦμεν».

2.2. ΕΙΣΑΓΩΓΗ-ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

Από το σχολικό έτος 2005-2006 ο *Επιτάφιος Λόγος* του Περικλή από την *Ιστορία* του Θουκυδίδη διδάσκεται μία ώρα εβδομαδιαίως στη Γενική Παιδεία, στη Γ' Λυκείου, εν μέρει από μετάφραση και εν μέρει από το πρωτότυπο. Στην παρούσα εργασία δεν θα ασχοληθούμε με την αξιολόγηση της εμπειρίας από την ως τώρα διδασκαλία του κειμένου στη Γενική Παιδεία, παρ' ό τι τα μηνύματα φαίνεται να επιβεβαιώνουν το αυτονόητο –δυστυχώς– για την ελληνική εκπαιδευτική πραγματικότητα, ό τι τα μαθήματα που δεν εξετάζονται σε πανελλήνια κλίμακα αντιμετωπίζουν την απροθυμία ή και την παντελή αδιαφορία των μαθητών³. Ανεξάρτητα από την πικρή αυτή διαπίστωση και με δεδομένη και αναμφισβήτητη την παιδευτική αξία του κλασικού αυτού κειμένου, θα προσπαθήσουμε μέσα από ένα ενδεικτικό διδακτικό παράδειγμα να δείξουμε έναν τρόπο προσέγγισης του ομολογουμένως «δύσκολου», τόσο από την άποψη της γλώσσας όσο και της ερμηνείας, *Επιταφίου λόγου*.

Αφού διαβάσουμε το αρχαίο κείμενο, συνδέουμε το απόσπασμα με τα προηγούμενα. Ήδη οι μαθητές γνωρίζουν ό τι ο λόγος αυτός εκφωνήθηκε από τον Περικλή για τους νεκρούς του πρώτου έτους του Πελοποννησιακού πολέμου, τον χειμώνα του 431 π.Χ., κατά την τρίτη μέρα της πατροπαράδοτης τελετής ενταφιασμού των νεκρών που έπεσαν σε πολεμικές επιχειρήσεις. Γνωρίζουν επίσης τη διάρθρωση

³ Για ανάλογο προβληματισμό, βλ. Τσάφος (2006:17-19) και Αυλωνίτης (2006 :49).

του λόγου: *προοίμιο* (κεφ. 35), *έπαινος των προγόνων* (κεφ. 36.1), των πατέρων (κεφ. 36.2), της σύγχρονης γενιάς και του τρόπου ζωής (κεφ. 36.3-4), της αθηναϊκής πολιτείας (κεφ. 37-41, 4), των νεκρών (κεφ. 41.5-42), *παραίνεση* στους πολίτες (κεφ. 43), *παραμυθία* στους συγγενείς των νεκρών (κεφ. 44-45) και *επίλογος* (κεφ. 46). επομένως μπορούν να εντάξουν το συγκεκριμένο απόσπασμα στον έπαινο των προγόνων, που κατελάμβανε στους επιταφίους λόγους το εκτενέστερο μέρος. Κεντρική θέση στο τμήμα αυτό είχε και η μνημόνευση του πολιτεύματος της πόλης, η οποία αποτελούσε ένα εγκώμιο στην ιδεατή του μορφή. Στον *Επιτάφιο* του Περικλή, όπως καταγράφεται από τον Θουκυδίδη, απεικονίζονται με θαυμαστή δύναμη όλα τα ψυχικά γνωρίσματα του Αθηναίου που συνέθεταν τη δύναμη και το μεγαλείο της πόλης: τα ανεκτικά ήθη, το φιλελεύθερο πνεύμα, η αγάπη για τις τέχνες και τα γράμματα, που δεν μειώνει όμως την αγωνιστική διάθεση, η ακαταπόνητη δραστηριότητα, η πολιτική ωριμότητα.

Με αφετηρία τη φράση «*διαφερόντως γάρ δή και τότε έχομεν*» συνδέουμε το πρώτο μέρος του κεφ. 40 -που ανήκει στον έπαινο της αθηναϊκής πολιτείας- και το οποίο αναφέρεται στην πολύπλευρη ενασχόληση των Αθηναίων πολιτών με τις τέχνες, τα γράμματα, τις ιδιωτικές και τις δημόσιες υποθέσεις, με μια καινούρια «ξεχωριστή» ιδιότητα που τους διακρίνει.

Εστιάζουμε στο βασικό θεματικό πυρήνα του αποσπάσματος, που είναι η **διαφορά των Αθηναίων από τους άλλους ως προς την εκλογικευμένη τόλμη και την ευεργετική διάθεση**, έχοντας θέσει ως κύριους στόχους της ενότητας τους εξής:

- Να γίνει κατανοητή η έννοια της ανδρείας των Αθηναίων και η υπεροχή τους σε σχέση με τους άλλους.
- Να αναδειχθεί η άποψη του Περικλή για το πώς αντιλαμβάνονται οι Αθηναίοι τη φιλία.

Η προσέγγιση μπορεί να αρχίσει με την επισήμανση της δομής. Το κείμενο χωρίζεται σε δύο ευδιάκριτες ενότητες με τους εξής ενδεικτικούς πλαγιότιτλους:

α. «*διαφερόντως γάρ δή ...μή αποτραπόμενοι εκ τῶν κινδύνων*»: Η εναρμόνιση του λογισμού με την ανδρεία.

β. «*Και τὰ ἐς ἀρετὴν ἠναντιώμεθα ... τῷ πιστῷ ἀδεῶς τινὰ ὠφελούμεν*»: Οι προϋποθέσεις της ουσιαστικής φιλίας.

Ακολουθεί η επεξεργασία του κειμένου, που περιλαμβάνει και την ερμηνευτική του προσέγγιση.

2.3. ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ / ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

2.3.1. α' ενότητα:

Απαραίτητο στοιχείο πριν από κάθε ερμηνευτική προσέγγιση είναι να γίνει μια στοιχειώδης γλωσσική εξομάλυνση, ώστε οι μαθητές να μπορέσουν να συλλάβουν το κεντρικό νόημα. Δίνονται κάποια γλωσσικά σχόλια, όπως η περιφραση «*διαφερόντως έχομεν*» (διαφέρομεν), «*ἐκλογίζομαι*» (σκέφτομαι κάτι σ' όλες του τις λεπτομέρειες, κατανοώ, μαθαίνω), «*ἀμαθία*» (ἀγνοια), «*θράσος*» (αλόγιστη τόλμη), «*ὄκνος*» (δισταγμός), «*κράτιστοι τὴν ψυχὴν*» (οι πιο δυνατοί στην ψυχή) κ.ά. Στη συνέχεια διαβάζουμε το κείμενο με τέτοιο τρόπο, ώστε να αναδειχθεί η βασική συντακτική του δομή (βάζουμε δηλ. τις λέξεις στη «σωστή» σειρά). Στόχος μας είναι

«βραδυτής» (1.71.4). Η γενναιοδωρία και η ανιδιοτέλεια της Αθήνας, που προκύπτει από τα λόγια του Περικλή, μπορεί να αναφέρεται τόσο στην εξωτερική πολιτική της όσο και στις προσωπικές σχέσεις των πολιτών. Το πνεύμα όμως και ο τόνος είναι χαρακτηριστικός της αυτοπεποίθησης που διακρίνει τους Αθηναίους στα πρώτα χρόνια του πολέμου⁵, όταν δεν παραδέχονταν ακόμη ότι το «ξυμφέρον» κατηύθυνε την εξωτερική τους πολιτική. Χρήσιμο είναι σ' αυτό το σημείο για την κατανόηση της αλλαγής της νοοτροπίας των Αθηναίων (όταν η «συμμαχική» τους διάθεση μετατράπηκε σε «ιμπεριαλιστική») να γίνει μια αντιπαραβολή των λόγων τους με όσα είπαν αργότερα στους Μηλίους στον περίφημο διάλογο (5. 91.2), όπου φαίνεται η καθαρά βασισμένη στο συμφέρον διάσταση της ηγεμονίας τους: «...ὡς δὲ ἐπ' ὠφελία τε πάρεσμεν τῆς ἡμετέρας ἀρχῆς καὶ ἐπὶ σωτηρία νῦν τοὺς λόγους ἐροῦμεν τῆς ὑμετέρας πόλεως, ταῦτα δηλώσομεν, βουλόμενοι ἀπόνως μὲν ὑμῶν ἄρξαι, χρησίμως δ' ὑμᾶς ἀμφοτέροις σωθῆναι».⁶

2.4. ΔΙΑΚΕΙΜΕΝΙΚΗ / ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Παρόμοια, θα μπορούσαμε να επισημάνουμε στους μαθητές ότι ο κομπαστικός τόνος του χωρίου του *Επιταφίου* έρχεται σε αντίθεση με όσα θα πει ο Περικλής στην αμέσως επόμενη δημηγορία του στους Αθηναίους (2. 63. 1-3), μετά τη μεσολάβηση του λοιμού. Η σύγκριση των δύο κειμένων θα μπορούσε να αξιοποιηθεί και ως διακειμενική/διαθεματική εργασία για το σπίτι. Μπορεί, δηλαδή, να δοθεί το παρακάτω χωρίο⁷ από τη δημηγορία του Περικλή, την οποία εκφώνησε λίγο αργότερα, το καλοκαίρι του 430 π.Χ., και να ζητηθεί από τους μαθητές να επισημάνουν τη διαφοροποίηση στον τόνο και τις απόψεις του Περικλή σε σχέση με τον *Επιτάφιο* λόγο:

Μηδὲ νομίσαι περὶ ἑνὸς μόνου, δουλείας ἀντ' ἐλευθερίας, ἀγωνίζεσθαι, ἀλλὰ καὶ ἀρχῆς στερησεως καὶ κινδύνου ὧν ἐν τῇ ἀρχῇ ἀπήχθεσθε. ἤς οὐδ' ἐκστῆναι ἔτι ὑμῖν ἔστιν, εἰ τις καὶ τότε ἐν τῷ παρόντι δεδιὼς ἀπραγμοσύνη ἀνδραγαθίζεσθαι ὡς τυραννίδα γὰρ ἤδη ἔχετε αὐτήν, ἣν λαβεῖν μὲν ἄδικον δοκεῖ εἶναι, ἀφείναι δὲ ἐπικίνδυνον [...] τὸ γὰρ ἄπραγμον οὐ σώζεται μὴ μετὰ ταῦ δραστηρίου τεταγμένον, οὐδὲ ἐν ἀρχούσῃ πόλει ξυμφέρει, ἀλλ' ἐν ὑπηκόῳ, ἀσφαλῶς δουλεύειν»⁸.

Μια άλλη ανάλογη διαθεματική άσκηση, που μπορεί να αποτελέσει αφορμή για συζήτηση και προέκταση των απόψεων στη σύγχρονη εποχή, είναι να δοθεί ένα

⁵ Βλ. σχετικά Connor (1984: 71).

⁶ «...ὅτι βρισκόμαστε εδώ για το συμφέρον της ηγεμονίας μας και πως, όσα θα πούμε τώρα, σκοπό έχουν τη σωτηρία της πόλης σας, επειδή θέλουμε και χωρίς ταλαιπωρίες να σας εξουσιάσουμε και για το συμφέρον και των δυο μας να μην καταστραφείτε».

⁷ Τα χωρία που παρατίθενται για συγκριτική μελέτη θα μπορούσαν να δοθούν και από μετάφραση.

⁸ Μτφρ.: «Ούτε να νομίζετε ότι αγωνίζεστε για ένα μόνο πράγμα, την ελευθερία αντί της υποδούλωσης, αλλά και για να μη χάσετε την ηγεμονία σας και για να αποφύγετε τους κινδύνους απ' την εχθρότητα αυτών που εξουσιάζετε. Απ' την ηγεμονία σας αυτή δεν είναι δυνατόν πια να παραιτηθείτε, κι αν ακόμη κάποιος το προτείνει από φόβο μέσα στις σημερινές περιστάσεις, επειδή του αρέσει να παριστάνει το γενναίο στην ησυχία και την αδράνεια· γιατί την ασκείται πια σαν τυραννίδα, την οποία φαίνεται άδικο να αποκτήσει κανείς, να την αφήσει όμως επικίνδυνο (...)· γιατί η ησυχία δεν εξασφαλίζεται αν δεν συνοδεύεται από δράση, ούτε συμφέρει σε μια πολιτεία που εξουσιάζει, αλλά σε μια που είναι υπήκοος, να είναι υπόδουλη μέσα σε ασφάλεια».

απόσπασμα από την ίδια την περιγραφή του λοιμού (2.53.3-4) και να ζητηθεί από τους μαθητές να επισημάνουν τη μεταβολή που επήλθε στην έννοια του συμφέροντος κατά τη διάρκεια της εμπειρίας αυτής –που είχε ως αποτέλεσμα τη χαλάρωση των ηθών- σε σχέση με το χρόνο εκφώνησης του *Επιταφίου λόγου*:

«καὶ τὸ μὲν προσταλαιπωρεῖν τῷ δόξαντι καλῷ οὐδεὶς πρόθυμος ἦν, ἄδηλον νομίζων εἰ πρὶν ἐπ’ αὐτὸ ελθεῖν διαφθαρήσεται· ὃ τι δὲ ἤδη τε ἡδὺ πανταχόθεν τε ἐς αὐτὸ κερδαλέον, τοῦτο καὶ καλὸν καὶ χρήσιμον κατέστη»⁹.

2.5. ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ

Τέλος, στο πλαίσιο της αξιολόγησης του αν επιτεύχθηκαν οι στόχοι της διδασκαλίας μας, θα μπορούσαν να δοθούν κάποιες ασκήσεις εμπέδωσης και προέκτασης, όπως λ.χ. να επισημάνουν οι μαθητές τις αντιθέσεις και τις επαναλήψεις που παρατηρούνται στο κείμενο και να σχολιάσουν τη λειτουργία τους ή να σχολιάσουν σε μία παράγραφο πώς οι Αθηναίοι αντιλαμβάνονται την έννοια της «σταθερής φιλίας» και να κάνουν διασυνδέσεις με σύγχρονες υπερδυνάμεις.

Επίσης, χρήσιμες είναι και οι ακόλουθες λεξιλογικές ασκήσεις λ.χ.:

- Να γράψετε τρεις παράγωγες λέξεις της νέας ελληνικής (απλές ή σύνθετες) για καθεμιά από τις επόμενες λέξεις:

ἡδέα			
χάριν			

Η

- Να γράψετε τη σημασία των παρακάτω περιφράσεων:

εὖ πράττω	
κακῶς πράττω	
εὖ ποιῶ	
καλῶς ποιῶ	
κακῶς ποιῶ	
εὖ δρῶ	
κακῶς δρῶ	
εὖ πάσχω	
κακῶς πάσχω	

3.1. Θουκυδίδη Σικελικά 7.75. 6-7

«καὶ μὴν ἢ ἄλλη αἰκία καὶ ἢ ἰσομοιρία τῶν κακῶν, ἔχουσά τινα ὅμως τὸ μετὰ πολλῶν κούφισιν, οὐδ’ ὡς ῥαδία ἐν τῷ παρόντι ἐδοξάζετο, ἄλλως τε καὶ ἀπὸ οἴας λαμπρότητος καὶ ἀρχήματος τοῦ πρώτου ἐς οἴαν τελευτήν καὶ ταπεινότητα ἀφίκτο. Μέγιστον γὰρ δὴ τὸ διάφορον τοῦτο [τῷ] Ἑλληνικῷ στρατευμάτι ἐγένετο, οἷς ἀντὶ μὲν τοῦ ἄλλους δουλωσομένους ἦκειν αὐτοὺς τοῦτο μᾶλλον δεδιότας μὴ πάθωσι ξυνέβη ἀπιέναι, ἀντὶ δ’ ευχῆς τε καὶ παιάνων, μεθ’ ὧν ἐξέπλεον, πάλιν τούτων τοῖς ἐναντίοις ἐπιφημίμασιν

⁹ Μτφρ.: «Και κανείς δεν ήταν πρόθυμος να ταλαιπωρεῖται από πριν για κάτι που θεωρούνταν ωραίο, γιατί νόμιζε πως ήταν πιθανό να τον βρει ο θάνατος πριν το πετύχει. Ότι ήταν άμεσα ευχάριστο κι από κάθε άποψη συντελούσε σ’ αυτό, τούτο κατάντησε να θεωρείται και ωραίο και χρήσιμο».

ἀφορμᾶσθαι, πεζοὺς τε ἀντὶ ναυβατῶν πορευομένους καὶ ὀπλιτικῶ προσέχοντας μᾶλλον ἢ ναυτικῶ. ὅμως δὲ ὑπὸ μεγέθους τοῦ ἐπικρεμαμένου ἔτι κινδύνου πάντα ταῦτα αὐτοῖς οἰστὰ ἐφαίνετο».

3.2. ΕΙΣΑΓΩΓΗ-ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

Προαπαιτούμενα γνωστικά στοιχεία για τη διδασκαλία του συγκεκριμένου αποσπάσματος από το 7^ο βιβλίο της *Ιστορίας* του Θουκυδίδη είναι τα ιστορικά στοιχεία που συνδέονται με τη Σικελική εκστρατεία (415-413 π.Χ.), ὅσα δηλαδή μεσολάβησαν μετά τα δραματικά γεγονότα της αποστασίας της Μήλου (416 π.Χ.) και την αναχώρηση του εκστρατευτικού σώματος των Αθηναίων για τη Σικελία. Οι μαθητές ἤδη ἔχουν διδαχθεῖ ἀπὸ τὸ 6^ο βιβλίο αναλυτικά ἢ περιληπτικά τὴ λαμπρότητα τοῦ εκστρατευτικού σώματος και τὴ μεγαλειώδη ἀναχώρησή του ἀπὸ τὸν Πειραιᾶ, τὴν ἀφίξη στη Σικελία, τὴν ἀνάκληση τοῦ Ἀλκιβιάδη ἐξαιτίας τοῦ ἐπεισοδίου τοῦ ἀκρωτηριασμοῦ τῶν *Ερμών*, τὶς διαβουλεύσεις Ἀθηναίων και Συρακουσίων για τὴν ἐξασφάλιση συμμάχων, καθὼς και τὴν πολιορκία τῶν Συρακουσῶν.

Στο 7^ο βιβλίο περιγράφονται οἱ ἐπιτυχίες τοῦ Γύλιππου, ἡ ἐπιθυμία τοῦ Νικία νὰ ἀνακληθεῖ, ἡ πρώτη (ἐπιτυχημένη) ναυμαχία στο λιμᾶνι τῶν Συρακουσῶν, ἡ ἀφίξη τοῦ Δημοσθένη και τοῦ Εὐρυμέδοντα με ἐνισχύσεις, ἡ δεύτερη ναυμαχία στις Ἐπιπολές και ἡ ἥττα τῶν Ἀθηναίων (κεφ. 72), ἡ ἀπόφασή τους νὰ ἀποχωρήσουν ἀπὸ τὴ Σικελία και ἡ ἀναβολή τῆς ἀναχώρησης ἀπὸ τὸν Νικία, καθὼς και τὸ φράξιμο τῶν δρόμων ἀπὸ τοὺς Συρακουσίους. Τὸ κεφάλαιο 75 ἀναφέρεται στὴν πραγματοποίηση τῆς ἀναχώρησης τοῦ εκστρατευτικού σώματος ἀπὸ τὴ Σικελία (τὴν τρίτη μέρα μετὰ τὴ ναυμαχία). Στις πρώτες πέντε παραγράφους περιγράφεται τὸ πεσμένο ἠθικὸ τῶν στρατιωτῶν ἐξαιτίας τῆς ἀναμενόμενης ἐγκατάλειψης τοῦ στρατοπέδου τους και τοῦ τραγικοῦ ἀπολογισμοῦ τῆς ἥττας (εἶχαν χάσει ὅλα τὰ καράβια τους και ἐγκατέλειπαν τοὺς συντρόφους τους ἀταφους ἢ τραυματίες, σήκωναν μόνοι τὸν ὄπλισμό τους, δὲν εἶχαν ἀρκετὰ τροφίμα).

Με τὴ διδασκαλία τῆς συγκεκριμένης ἐνότητας στοχεύουμε:

- Νὰ συνειδητοποιήσουν οἱ μαθητές τὴν ἀντίθεση ἀνάμεσα στὴν ἀλαζονικὴ ἀναχώρηση τοῦ εκστρατευτικού σώματος για τὴ Σικελία και τὴν ταπεινωτικὴ ἀποχώρησή του.
- Νὰ κατανοήσουν τὴν ψυχικὴ κατάσταση τῶν ἠττημένων Ἀθηναίων.

Ἀφοῦ διαβάσουμε τὸ κείμενο ἀναζητοῦμε τὸ βασικὸ θεματικὸ πυρῆνα, που εἶναι **ἡ τραγικὴ μεταστροφή τῆς τύχης τῶν Ἀθηναίων**. Οἱ μαθητές θα μπορούσαν νὰ ἐπισημάνουν τὶς τρεῖς ἐνότητες τοῦ ἀποσπάσματος και νὰ δώσουν ἓνα πλαγιότιτλο, π.χ.:

α. «καὶ μὴν ἢ ἄλλη αἰκία ...ἀφῖκτο»: Ἡ αἴσθησις τῆς κοινῆς τραγικῆς μοίρας δὲν ἀνακουφίζει τὴ δυστυχία τῶν Ἀθηναίων.

β. «μέγιστον γὰρ δὴ ...ἢ ναυτικῶ»: Ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα στὸν ἀλαζονικὸ ἀπόπλου τοῦ εκστρατευτικού σώματος και τὴν ταπεινωτικὴ ἀναχώρηση ἀπὸ τὴ Σικελία ἐπαυξάνει τὴ δυστυχία τους.

γ. «ὅμως δὲ ...οἰστὰ ἐφαίνετο»: Ἡ ἀνασφάλεια για τὸ μέλλον.

3.3. ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ / ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Στη συνέχεια γίνεται η επεξεργασία του κειμένου, που μπορεί να κινηθεί αρχικά σε μορφολογικό επίπεδο (γλωσσική και συντακτική εξομάλυνση) και στη συνέχεια σε ερμηνευτικό. Συγκεκριμένα, στην **πρώτη ενότητα**, αφού δοθούν κάποιες γλωσσικές επεξηγήσεις, όπως «αϊκία» (αδικία, προσβολή, αθλιότητα), «ίσομοιρία» (ἴσος+μοῖρα: ἴσο μερίδιο, ἴση συμμετοχή), «αὐχῆμα» (καύχημα, υπεροψία, αλαζονεία), «ἀφῖκτο» (απροσ. ρ., υπερω. οριστ. του ἀφικνοῦμαι), καταγράφεται διαγραμματικά στον πίνακα η βασική συντακτική δομή, για να αναδειχθούν οι **αντιθέσεις**:

Εναντ. μτχ.   Α   Κ
[ἔχουσα τὸ μετὰ πολλῶν κούφισιν τινὰ]
ἐδοξάζετο (ἐν τῷ παρόντι) → ἡ ἄλλη αἰκία καὶ ἡ ἰσομοιρία (Υ) τῶν κακῶν (Γ.Α.) ↗
    ↘ οὐδ' ὡς ῥαδία (Κ)

ἀφῖκτο ἀπὸ οἴας λαμπρότητος καὶ αὐχῆματος (τοῦ πρώτου) → ἐς οἴαν τελευτήν καὶ ταπεινότητα

Στη **δεύτερη ενότητα**, παρόμοια, σχολιάζεται το «[τῶ]», το οποίο οι εκδότες και ο Σχολιαστής «οβελίζουν», με το επιχείρημα ότι ο Θουκυδίδης μιλάει γενικά και όχι συγκεκριμένα. Διευκρινίζεται η σημασία της μετοχής «δεδιότας» (δέδια ή δέδοικα < δείδω) και ζητούνται παράγωγες λέξεις στη νεοελληνική (δέος, αδεής, άδεια, δειλός), αποσαφηνίζεται η λέξη «ἐπιφήμισμα» (ἐπί +φήμη: λόγια που προαγγέλλουν συμφορές, κακός οίωνός), «ναυβάτης» (ναῦς + βαίνω= ναύτης, επιβάτης πλοίου) κ.ά.

Ως προς τη συντακτική δομή, δίνεται το ακόλουθο διάγραμμα, με το οποίο αναδεικνύονται οι ποικίλες **αντιθέσεις**:

Δ.πρ.   Κ
ἐγένετο τὸ διάφορον τοῦτο Ἑλληνικῶ στρατεύματι μέγιστον, οἷς:

- ἀντὶ μὲν τοῦ ἦκειν ἄλλους δουλωσομένους (τελ.μτχ.) ἄλλους # ξυνέβη ἀπιέναι (Υ) αὐτοὺς δεδιότας (τροπ. μτχ.) μὴ πάθωσι τοῦτο μᾶλλον (ενδοιαστ. πρ.)
- ἀντὶ δ' εὐχῆς τε καὶ παιάνων [μεθ' ὧν ἐξέπλεον] # πάλιν (ξυνέβη) ἀφορμᾶσθαι (Υ) τοῖς ἐναντίοις ἐπιφημίσμασιν (δοτ. τροπ.) τούτων (Γ. Α.)
- πορευομένους πεζοὺς τε # ἀντὶ ναυβατῶν
- καὶ προσέχοντας ὀπλιτικῶ (Α) μᾶλλον # ἢ ναυτικῶ

Στην τρίτη ενότητα σχολιάζουμε το ρηματικό επίθετο σε -τος «οἰστά» από το φέρω (μελλ. οἶσω) και αναλύεται διαγραμματικά η δομή της πρότασης:

Υ   Κ   Δ.πρ.   εμπρ. αιτ.
ὁμως δὲ ἐφαίνετο πάντα ταῦτα οἰστά αὐτοῖς → ὑπὸ μεγέθους τοῦ ἐτι ἐπικρεμαμένου κινδύνου

Ακολουθεί η ερμηνευτική προσέγγιση όλης της παραγράφου. Σχολιάζουμε τη **συσσώρευση αντιθέσεων**, με την οποία προβάλλεται η αιφνίδια μεταβολή της μοίρας των Αθηναίων, στοιχείο που κάνει τραγικότερη τη θέση τους. Επισημαίνουμε ότι η δυναμική εκστρατεία μετατρέπεται σε μια ομαδική αποχώρηση σωματικά και ψυχικά τραυματισμένων ατόμων, εικόνα διαμετρικά αντίθετη με την **αλαζονική διάθεση των Αθηναίων στο διάλογο με τους Μηλίους**. Αναφέρουμε στο σημείο αυτό ότι η γενικότερη εναλλαγή στο έργο τμημάτων με διαμετρικά αντίθετο περιεχόμενο (π.χ. Επιτάφιος-λοιμός) δείχνει την επίδραση που δέχτηκε ο Θουκυδίδης από τους **σοφιστές (δισσοί λόγοι)** αλλά και από τους **τραγικούς ποιητές**, ιδιαίτερα από τον Σοφοκλή. Έχει ήδη επισημανθεί από τους μελετητές το **τραγικό στοιχείο στην Ιστορία του Θουκυδίδη**¹⁰ και έχει διατυπωθεί η κάπως υπερβολική άποψη πως ο Θουκυδίδης επιδιώκει να δείξει στο έργο του ότι η απληστία των Αθηναίων είχε ως αποτέλεσμα την καταστροφή τους, όπως στην τραγωδία η υπερουσία (ὕβρις) έχει ως επακόλουθο τη θεϊκή τιμωρία (ἄτη)¹¹. Ουσιαστικά, στο έργο του Θουκυδίδη **ὅ,τι συντελείται είναι αποτέλεσμα ανθρώπινων ενεργειών και χειρισμών, αποτέλεσμα της κατά βάθος αμετάβλητης ανθρώπινης φύσης**, που εκδηλώνεται με την επίμονη επιδίωξη του συμφέροντος και της δύναμης.

Σχολιάζουμε ακόμα τη λογοτεχνική δεινότητα με την οποία σκιαγραφεί ο Θουκυδίδης την ψυχολογική διάθεση των ταπεινωμένων Αθηναίων, οι οποίοι δεν έχουν πεσμένο το ηθικό τους μόνο εξαιτίας της διάψευσης των προσδοκιών τους από τη Σικελία και για την παρούσα κατάσταση τους, αλλά και γιατί εκλαμβάνουν την αναχώρησή τους ως **κακό οινόν** για το μέλλον. Αισθάνονται δηλαδή μεγάλη **ανασφάλεια για την τελική τύχη τους**, στοιχείο που θα επιβεβαιωθεί στα προσεχή κεφάλαια της *Ιστορίας*.

Τέλος, επισημαίνουμε το λιτό και υποβλητικό μακροπερίοδο λόγο του Θουκυδίδη, στοιχείο που οφείλεται κυρίως στη χρήση ουσιαστικών και ρημάτων. Εντυπωσιάζει η διεισδυτική ικανότητα και η αφηγηματική δεξιοτεχνία του. Κάθε λεπτομέρεια φορτίζεται με σημασία, ώστε να προβάλλεται με σαφήνεια ο στοχασμός του¹².

3.4. ΔΙΑΚΕΙΜΕΝΙΚΗ / ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ (που μπορεί να αξιοποιηθεί ως εργασία για το σπίτι):

Παραπέμπουμε τους μαθητές στο Βιβλίο 6. 31.1, 4, 6 του βιβλίου τους, *Αρχαίοι Έλληνες Ιστοριογράφοι Α' Λυκείου, Θουκυδίδου Ιστορία*, σελ. 367-368, όπου περιγράφεται η δύναμη και η λαμπρότητα του εκστρατευτικού σώματος λίγο πριν την αναχώρηση για τη Σικελία, ο θαυμασμός των ξένων και οι ελπίδες με τις οποίες εξεστράτευσαν, καθώς και η επίδειξη της δύναμης που έκαναν, σ' αντίθεση με την ταπείνωση του τέλους στο κεφ. 75.6-7.

Άλλα χωρία από τον Θουκυδίδη και άλλους αρχαίους συγγραφείς, που προσφέρονται για ποικίλες συγκρίσεις και προεκτάσεις είναι τα ακόλουθα:

¹⁰ Romilly (1998: 84-85).

¹¹ Βλ. σχετικά το βιβλίο του Cornford (1907).

¹² Romilly, ό.π.: 83.

3.4.1. Θουκυδίδη 2. 65.11-12

«ἔξ ὧν ἄλλα τε πολλὰ, ὡς ἐν μεγάλῃ πόλει καὶ ἀρχὴν ἐχούσῃ, ἡμαρτήθη καὶ ὁ ἐς Σικελίαν πλοῦς, ὃς οὐ τοσοῦτον γνώμης ἀμάρτημα ἦν πρὸς οὓς ἐπῆσαν, ὅσον οἱ ἐκπέμψαντες οὐ τὰ πρόσφορα τοῖς οἰχομένοις ἐπιγιγνώσκοντες, ἀλλὰ κατὰ τὰς ἰδίας διαβολὰς περὶ τῆς τοῦ δήμου προστασίας τὰ τε ἐν τῷ στρατοπέδῳ ἀμβλύτερα ἐποιοῦν καὶ τὰ περὶ τὴν πόλιν πρῶτον ἐν ἀλλήλοις ἐταράχθησαν»¹³.

Στο παραπάνω χωρίο εκφράζεται η τελική «ετυμηγορία» του Θουκυδίδη για τη Σικελική εκστρατεία, όπου φαίνεται ότι ο ιστορικός δεν θεωρεί ότι ήταν εσφαλμένη η απόφαση των Αθηναίων να επιχειρήσουν να κατακτήσουν τη Σικελία, αλλά η στάση των «επιγόνων» του Περικλή πολιτικών, οι οποίοι έπαιρναν λανθασμένες αποφάσεις για το στράτευμα στη Σικελία και φιλονικούσαν μεταξύ τους για την ηγεσία. Οι μαθητές θα μπορούσαν στο σημείο αυτό να συζητήσουν πως τα μεγαλεπήβολα σχέδια μπορεί να καταλήξουν σε αποτυχία εξαιτίας των προσωπικών φιλοδοξιών και ανταγωνισμών, καθώς και της μικρότητας και στενότητας των αντιλήψεων των εμπλεκομένων.

3.4.2. Ξενοφώντος Ἑλληνικά 2. 2. 3

Από το βιβλίο *Αρχαίοι Έλληνες Ιστοριογράφοι Α' Λυκείου, Ξενοφώντος Ἑλληνικά*, σελ. 63, θα μπορούσε να δοθεί ως παράλληλο το κείμενο του Ξενοφώντα που αναφέρεται στην αναγγελία της συντριπτικής ήττας των Αθηναίων από τον Λύσανδρο στους Αιγός Ποταμούς (405 π.Χ.) για σύγκριση με το απόσπασμα του Θουκυδίδη ως προς την αφηγηματική τέχνη. Οι μαθητές θα παρατηρούσαν ότι ο Ξενοφών προσπαθεί να εφαρμόσει κάποιες θουκυδίδειες αρχές στην ιστοριογραφία του, αφού η περιγραφή του είναι ζωνρή και έχει κάποιο σπινθήρα ψυχολογικής εμβάθυνσης, η ανάλυσή του όμως δεν είναι διεισδυτική, αφού δεν εισχωρεί κάτω από την επιφάνεια των πραγμάτων και δεν είναι βαθυστόχαστη.

3.4.3. Ηροδότου Ιστορίες 2. 120.25

«τοῦ δαιμονίου παρασκευάζοντος ὄκως πανωλεθρὴν ἀπολόμενοι καταφανές τοῦτο τοῖσι ἀνθρώποισι ποιήσωσι, ὡς τῶν μεγάλων ἀδικημάτων μεγάλαι εἰσὶ καὶ αἱ τιμωρίαι παρὰ τῶν θεῶν»¹⁴.

Το παραπάνω χωρίο δείχνει μια βασική ηροδότεια αντίληψη σύμφωνα με την οποία η θεία δύναμη αντιστρατεύεται την ύβρη των ανθρώπων και την τιμωρεί. Θα

¹³ Μτφρ.: «Εξαιτίας αυτού έγιναν κι άλλα σφάλματα πολλά, όπως ήταν επόμενο να συμβεί σε πόλη μεγάλη και που ασκούσε ηγεμονία, προ πάντων όμως η εκστρατεία στη Σικελία, που απέτυχε όχι τόσο από κακό υπολογισμό της δύναμης εκείνων εναντίον των οποίων εκστράτευαν, όσο γιατί αυτοί που τους έστειλαν δεν έπαιρναν τις κατάλληλες αποφάσεις για εκείνους που βρίσκονταν μακριά, αλλά με τις μεταξύ τους ραδιουργίες για το ποιος θα γίνει ηγέτης του λαού και τη μαχητικότητα του εκστρατευτικού σώματος εξασθενούσαν και για τις υποθέσεις της πολιτείας για πρώτη φορά φιλονίκησαν μεταξύ τους».

¹⁴ Μτφρ.: «Όταν κάποια θεία δύναμη μηχανεύεται όλους να τους καταστρέψει ολοσχερώς, γίνεται αυτό σαφές στους ανθρώπους, ότι δηλ. για τα μεγάλα αδικήματα είναι μεγάλες και οι τιμωρίες που αποδίδονται από τους θεούς».

μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι η ήττα των Αθηναίων στη Σικελία αποτελεί θεία τιμωρία για την αλαζονεία τους, αφού «το θείο είναι φθονερό» κατά τον Ηρόδοτο.

3.5. ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ

Το απόσπασμα του Θουκυδίδη προσφέρεται για συζήτηση σχετικά με την τραγικότητα της ανθρώπινης μοίρας, σύμφωνα με τα παραπάνω παράλληλα κείμενα και άλλα σύγχρονα τα οποία θα επέλεγε ο διδάσκων. Προσφέρει επίσης μια θαυμάσια ευκαιρία να θαυμάσουν οι μαθητές τη δυναμική αφήγηση του ιστορικού. Ένας τρόπος αξιολόγησης αυτού του στόχου είναι να δοθεί ως άσκηση η αντιστοίχιση των σχημάτων λόγου που απαντώνται στο κείμενο, λ.χ.:

α. Να συνδέσετε την Α στήλη με τα κατάλληλα σχήματα λόγου της Β (μία πρόταση μπορεί να περιέχει περισσότερα του ενός σχήματα λόγου)¹⁵:

A	B
1. οὐδ' ὥς ῥαδία ἐν τῷ παρόντι ἐδοξάζετο	α. Υπερβατό
2. ἀπὸ οἴας λαμπρότητος καὶ αὐχήματος τοῦ πρώτου ἐς οἴαν τελευτήν καὶ ταπεινότητα ἀφῖκτο	
3. ἔχουσά τινα ὁμῶς τὸ μετὰ πολλῶν κούφισιν	β. Σχήμα λιτότητας
4. ἀντὶ μὲν τοῦ ἄλλους δουλωσομένους ἤκειν αὐτοὺς τοῦτο μᾶλλον δεδιότας μὴ πάθωσι ξυνέβη ἀπιέναι	γ. Αντίθεση

ΕΠΙΛΕΓΜΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αυλωνίτης Στ. (2006), «Μία πρόταση πολιτικού προβληματισμού με αφορμή τον *Επιτάφιο Λόγο*», *Φιλολογική*, τχ. 98, σελ. 49-54.

Βερτσέτης Α.Β. (1997), *Διδακτική της Αρχαίας Γραμματείας*, τ. Β', Αθήνα.

Γεωργοπαπαδάκος Α. (1982), *Θουκυδίδη Ιστορία*, τ. Α', Μαλλιάρης Παιδεία,, Θεσσαλονίκη

Δρουκόπουλος Α. (2002), *Η Διδακτική του Αρχαίου Ελληνικού Κειμένου στο Γυμνάσιο και στο Ενιαίο Λύκειο*, Μεταίχμιο, Αθήνα.

Κακριδής Ι.Θ. (1941), *Ερμηνευτικά σχόλια στον Επιτάφιο του Θουκυδίδη*, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα.

Στέφος Α. (2004), «Η εκστρατεία των Αθηναίων στη Σικελία. Από το μεγαλείο (Στ, 30-32) στον όλεθρο (Ζ, 75)», *Πρακτικά 1^{ης} Επιστημονικής Διημερίδας «Η διδασκαλία των φιλολογικών μαθημάτων στη Δευτεροβάθμια»*, *Εστία Ν. Σμύρνης* 14-15 Μαρτίου 2003, υπό την αιγίδα του Δήμου Ν. Σμύρνης, σελ. 31-37.

---

¹⁵ 1β, 2γα, 3α, 4γα.

- Τσάφος Β. (2004), *Η διδασκαλία της Αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας και Γλώσσας. Για μια εναλλακτική μαθητεία στον αρχαίο κόσμο*, Μεταίχμιο, Αθήνα.
- (2006), «Διδάσκοντας Επιτάφιο του Περικλή στη Γενική Παιδεία», *Νέα Παιδεία*, τχ. 120, σελ. 17-32.
- Adkins A.W.H. (1972), *Moral Values and Political Behaviour*, London.
- Bury J.B (1988), *Οι Αρχαίοι Έλληνες Ιστορικοί*, μτφρ. Φ.Κ. Βώρου, Παπαδήμας (σσ. 69-129).
- Carter L.B. (1986), *The quiet Athenian*, Oxford.
- Connor W. R. (1984), *Thucydides*, Princeton, N. J (pp.185-209).
- Cornford F.M. (1907), *Thucydides mythistoricus*, London.
- Dover K.J. (1965), *Thucydides. Book VII*, Oxford.
- Easterling P. E. – Knox B.M.W. (2000), *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας*, Παπαδήμα, μτφρ. Ν. Κονομή, Χρ. Γριμπά, Μ. Κονομή, Επιμέλεια Α. Στεφανή, Αθήνα (σελ. 585–605).
- Finley J.H. (1985), *Θουκυδίδης*, μτφρ. Τ. Κουκουλιός, Παπαδήμας, Αθήνα.
- Hornblower S. (1991), *A Commentary on Thucydides, Volume I: Books I-III*, Clarendon Press, Oxford,.
- (1996), *A Commentary on Thucydides, Volume II: Books IV-V.24*, Clarendon Press, Oxford,.
- Gomme A.W. (1956), *A Historical Commentary on Thucydides, Books II-III*, Oxford.
- Gomme A.W., Andrewes A., Dover K.J. (1970), *A Historical Commentary on Thucydides, Vol. IV, Books V25- VII*, Oxford.
- Loraux N. (1986), *The invention of Athens*, transl. A. Sheridan, Camb. Mass..
- Romilly J. De (1994), *Η οικοδόμηση της αλήθειας στο Θουκυδίδη*, μτφρ. Στ. Βλοντάκη, Παπαδήμας, Αθήνα.
- (1998), *Ιστορία και λόγος στον Θουκυδίδη*, μτφρ. Ε. Κακριδή, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα.
- (2000) [1947], *Ο Θουκυδίδης και ο Αθηναϊκός Ιμπεριαλισμός*, μτφρ. Λ. Στεφάνου, Παπαδήμας, Αθήνα.